

Za další rozvoj marxisticko-leninské sociologie ve světle závěrů XVI. sjezdu KSČ

(Referát přednesený členem korespondentem ČSAV J. Kohoutem, místopředsdou Československé sociologické společnosti)

Vážené soudružky a soudruzi,

scházíme se na vrcholném jednání československých marxisticko-leninských sociologů v době, která klade na společenské vědy mimořádné nároky.

Náročnost cílů výstavby rozvinutého socialismu v ČSSR zákonitě vyvolává potřebu rozvinout a prohloubit i úroveň a charakter teoretického poznání společenských procesů jako teoretického základu jejich řízení. Sociologické zkoumání má v tomto směru stále rostoucí a širší význam.

Adekvátní plnění úkolů, které před sociologickou frontou klade socialistická společenská praxe, vyžaduje, aby naši sociologové dále sjednotili svoje síly, hlouběji promysleli vazbu na ostatní společenské vědy, zejména marxistickou filozofii a politickou ekonomii, aby si ještě více vyjasnili směry dalšího rozvoje sociologického poznání vzhledem ke společenským potřebám i potřebám rozvoje vědy samé. Jednota socialismu a vědy, poznání objektivních zájmů dělnické třídy a ostatních pracujících musí být dále prohlubovány v souladu se závěry XVI. sjezdu KSČ.

Jestliže strategická linie sjezdu byla vyjádřena v pojmech efektivnost—kvalita, je třeba si uvědomit, že tato linie se musí stát základnou veškeré činnosti i u společenskovědných pracovníků.

Tematikou efektivnosti se — jak známo — zabývalo už XV. zasedání ÚV KSČ. Není náhodné, že sjezdové dokumenty se k ní v různých rovinách opět vracejí. Ve společenskovědním poznání má toto téma mnoho rovin. Především se ukazuje, že přechod od všeobecných úvah a povrchních popisů k hlubšímu poznání společenské reality je stále aktuálnější záležitostí. V poznání složitosti sociálních zápasů naší doby prostě už nemůžeme vystačit s deduktivním vyvozováním méně obecného z nejobecnějšího. V praxi se prokazuje, že bez sociologického poznání nelze proniknout do komplikovaností společenské struktury, bez sociologického poznání se nelze pravdivě orientovat ve stavu společenského vědomí různých sociodemografických skupin naší společnosti, odhalit charakter a směr vývoje existujících tendencí společenských procesů, sledovat rozvoj socialistického způsobu života, hodnotit vývoj mládeže, včetně její profesionální orientace, stanovit optimální plány sociálního rozvoje kolektivu pracujících podniků i územních celků a zejména pak dosáhnout toho nejdůležitějšího — aktivního přístupu k práci a reálnému řešení společenských problémů kolem nás. Je prostě třeba docenit hloubku myšlenek klasiků, že socialismus představuje v dějinách první společnost, která se může, zároveň však i musí řídit vědecky.

Co je po XVI. sjezdu strany hlavním programovým úkolem československé sociologie? Je to požadavek: mnohem efektivněji, intenzivněji a koncepčněji než kdykoli v minulosti vytvářet teoretické zázemí pro řídicí práci strany a tak se aktivně účastnit všech zápasů strany o výstavbu rozvinuté socialistické společnosti. Velikost i možnosti marxisticko-leninské sociologie vždy

byly a jsou právě v tom, že *vstupuje do bojů za revoluční přestavbu světa*. A v tom tkví i její převaha nad buržoazní sociologií. Sociologické poznání z lidské pospolitosti vzešlo, pro ni je určeno a jí také slouží. Sociologické poznání má vždy svoje sociální konsekvence, často tím více, čím více se zapřísahá pozicí weberovské „čisté vědy“, která však — jaká to náhoda! — po všech těch složitých cestách objektivismu, funkcionalismu, technokratismu, neopozitivismu atd. atd. — vždy spolehlivě dojde k závěrům, které uspokojí buržoazii a poškodí proletariát.

V současném ideologicky tak vypjatém období musí proto mimořádné místo zaujmout problematika boje o vědomí každého člověka, o *vytváření žádoucích materiálních podmínek*, a tedy i *cílevědomé řízení procesů výstavby socialismu*.

Ne náhodou se ve stranických dokumentech připomíná *složitost tohoto boje*. Bylo by *bezpředmětné a nebezpečné jej idealizovat*, vydávat přání za skutečnost.

Pro politicko-výchovnou práci může sociologické poznání poskytnout důležité informace, například přesná zjištění, jak jsou naše ideje přijímány konkrétními sociálními skupinami, jak jsou hodnoceny běžné nedostatky pracujících, jak jsou naše rozhodnutí realizována a posuzována v každodenní práci v podnicích atd.

Dokumenty XVI. sjezdu formulují výzvu k smělejší analýze, integrovanému, hlubšímu teoretickému poznání, jež proniká do struktury všech společenských úkolů socialistické společnosti a je životně důležité pro její řešení. Uvědomujeme si například, že zejména v rozvoji oborových sociologických disciplín by se více pozornosti mělo věnovat otázkám efektivnosti výroby, zejména *urychlování vědeckotechnického rozvoje*, prohlubování *socialistických společenských vztahů*, řízení sociálních procesů i ideově výchovného působení.

Právě tak se znovu a znovu prokazuje, že rozvoj a institucionalizace marxisticko-leninské sociologie jako vědy nejsou reálné bez neustálého tvůrčího svazku mezi sociologickou teorií a praxí socialistické výstavby. Staré neduhy neplodného schematismu, kde kontakt se skutečností měl především ilustrativní význam a „realizoval“ se v prázdných proklamacích, se nejlépe léčí všude tam, kde sociologické poznání proniká do konkrétní řídicí činnosti od nejvyšší do nejnižší sféry řízení, kde se jeho poznatky realizují v ideologické práci strany, v koncipování otázek socialistického způsobu života a mnohostranného rozvoje osobnosti.

S touto koncepcí sociologického poznání je spojena i velká odpovědnost sociologů, spočívající v objevování cest, v nacházení způsobů a prostředků jak řešit existující sociální problémy, rozpory mezi třídami a sociálními skupinami, jak odstraňovat maloměstácké projevy, nihilistické nálady a fatální rezignace.

To není okrajová problematika. Její analýza vyžaduje hledat a nacházet kontinuity i diskontinuity vývoje československé společnosti a důsledně respektovat jednotu ekonomických, sociálních a politických aspektů našeho života. „Trpce jsme se poučili“, uvádí se v dokumentu předsednictva ÚV KSČ *Za další zvyšování úrovně a účinnosti politicko-výchovné a ideologické práce* — „jak nebezpečné je nedoceňovat retardační síly maloměstáctví, schopnost generace přežítků staré společnosti, unášet se iluzemi a fantazií, být netrpěliví, domnívat se, že jedna generace vyřeší všechno, nerespektovat zákonitosti socialistické výstavby“.

Bez nadsázky je možno konstatovat, že sedmdesátá léta jsou obdobím, kdy československá sociologie se vědomě a programově spojuje se zápasy Komu-

nistické strany Československa, která jejímu rozvoji přikládá tak velký význam, jak tomu nebylo nikdy v minulosti.

Tyto skutečnosti jsme si v plném rozsahu uvědomovali nad dokumentem předsednictva ÚV KSČ z 3. 5. 1974 *Vývoj, současný stav a úkoly společenských věd v ČSSR*, v němž stojí: „... *Perspektiva rozvoje sociologie je teprve před námi*“. Tento velice optimistický pohled spojuje vedení naší strany s věcnými, zcela konkrétně formulovanými požadavky na vědecký výzkum marxisticko-leninské sociologie“.

Koncipujeme a rozpracováváme teoreticko-metodologická východiska marxisticko-leninské sociologie jako nedílnou součást proletářského učení, pravdivě odrážející obecné zákony fungování a rozvoje společnosti, které bylo ověřeno stoletou revoluční praxí.

Posoudit význam a úlohu marxisticko-leninské sociologie v osudech dvacátého století může vědecky jen ten, kdo je s to pochopit rozdělení současného světa do dvou protikladných soustav, kdo je s to reálně vidět zásadní rozlišnost cílů každé z nich, kdo si dostatečně hluboce a ve všech souvislostech uvědomuje sepětí imperialismu s válkami a socialismu s mírem, kdo prostě je s to rozeznávat základní procesy ve vývoji současného světa. Vezměme například v úvahu tyto konkrétní fakty publikované Mezinárodním ústavem práce v Ženevě: [1]

V roce 1980 žije v rozvojových zemích 70 % obyvatel naší planety. Jejich podíl na příjmech činí však pouze 17 %.

Z těchto 70 % obyvatel světa je v současné době:

- 20 % vážně podvyživeno,
- 50 % bez zdravotně nezávadné vody,
- 50 % nad 15 let negramotných,
- 55 % nezaměstnaných,
- 60 % bez zdravotního ošetření.

Ve věku kosmických raket, atomové energie a kybernetiky žije většina lidstva na okraji nejhlubší nouze. Navíc veškerému lidstvu hrozí, že všech vymožeností vědy a techniky bude zneužito k jeho zničení. Tyto útrapy lidského pokolení a reálné ohrožení jeho existence jsou důsledkem přežilých, zvrácených kapitalistických společenských vztahů. Každá seriózní úvaha o úlohách společenských věd v dnešním světě, tedy i o úloze sociologie, musí vycházet z tohoto poznání. A existuje snad jiná než marxistická ideologie, která zná řešení této otázky otázek lidstva dvacátého století? Českoslovenští sociologové vycházejí z metodologie historického materialismu, který postupuje od povrchu empiricky zjišťovaných sociálních jevů k jejich společenské podstatě a dospívá pak k duchovní reprodukci konkrétní sociální skutečnosti i pochopení jejího zákonitého vývoje.

Tuto koncepci sociologické práce vyjadřoval i dokument předsednictva ÚV KSČ známý pod názvem *Jednotný program společenských věd po XV. sjezdu KSČ*. Vycházel z dlouholeté orientace společenských věd a na základě znalosti reálné společensko-historické situace formuloval jednotlivá témata a problémové okruhy vědecko-výzkumné práce.

Orientace na další a hlubší začlenění sociologické práce do přípravy teoretických podkladů pro řídicí činnost strany (popřípadě státních orgánů) tvoří bázi úkolů *Státního plánu základního výzkumu pro 7. pětiletku*, který využívá zkušeností JPSV, pokračuje dál v jeho tradici a bude *jednotný pro všechna*

stranická, akademická, vysokoškolská i resortní pracoviště v ČSSR. Musíme si být vědomi toho, že koncentrace pozornosti na sociálně ekonomické otázky současnosti, která se prosazuje v celém společenském programu na 7. pětiletku (jeho úkolem je výzkum výstavby rozvinuté socialistické společnosti v ČSSR i jejích mezinárodních aspektů) dále vyzvedne do popředí úkoly v oblasti sociologie a vyžádá si zároveň mnohem užší spolupráci s ekonomy, filozofy, psychology atd.

V plánu na 7. pětiletku je formulována řada zvláště aktuálních úkolů sociologie, které musíme zvládnout, chceme-li opravdu dostát svým povinnostem vůči potřebám společnosti a nemáme-li zároveň ohrozit zdar výzkumů v dalších oborech společenských věd, jež jsou v té či oné míře závislé na sociologickém poznání. Budu jmenovat jen nejdůležitější z nich, jež jsou zachyceny v hlavních úkolech SPZV.

Hned v rámci prvního stěžejního tématu, *výzkumu zákonitostí současné etapy výstavby rozvinuté socialistické společnosti*, který je řízen *stranickými vědeckými pracovišti* (Ústavem marxismu-leninismu ÚV KSČ a Vysokou školou politickou ÚV KSČ), vyvstávají závažné komplexní problémy, vyžadující účast sociologie a spojené s růstem významu subjektivních činitelů v současné etapě socialistické výstavby, především dělnické třídy a její strany.

V rámci třetího stěžejního tématu SPZV jsou zkoncentrovány sociologické úkoly, jejichž zvládnutí je nutné pro řízení společenských procesů a jež mají většinou na starosti ústavy ČSAV a SAV ve spolupráci s resortními ústavami. Program zahrnuje výzkum vývoje sociálně třídní struktury, a speciálně dělnické třídy i družstevního rolnictva, analýzu sociálních aspektů vědeckotechnického rozvoje, teorii sociálního plánování a programování, zpracování prognóz sociálního rozvoje, zkoumání socialistického způsobu života, problémy sociologie měst i venkova, analýzu vývoje rodiny.

Důležité sociologické úkoly zahrnuje i program číslo 6 orientovaný na *formování socialistického člověka a socialistického vědomí* a zpracovávaný Vysokou školou politickou ÚV KSČ ve spolupráci s vysokými školami, program č. 8, obsahující úkoly z oblasti sociologie kultury a program č. 9, v jehož rámci bude zkoumán vývoj a další perspektivy řešení národnostní otázky v naší zemi.

Velmi odpovědné úkoly čekají sociologii i v 10. programu, který je *novinkou v našem státním plánu*. Společným úsilím akademických a vysokoškolských pracovišť by se v příštích letech měl u nás rozvinout soustředěný výzkum mládeže.

Na základě zkušeností JPSV bude kladena zvláštní váha na dvě stránky vědecké činnosti: za prvé, aby každá odevzdaná práce obsahovala skutečně nové, hlubší marxisticko-leninské poznání; za druhé, aby celý režim práce byl uspořádán tak, aby získané poznatky byly co nejplynuleji předávány stranickým a státním orgánům jako teoretická základna pro řešení palčivých problémů současnosti, a to i v drobnějších a netradičních formách. Je samozřejmé, že to si vyžádá i určité změny ve způsobu posuzování a hodnocení vědecké práce.

Z hlediska hodnocení posledního desetiletí vývoje naší sociologie je významné zejména to, že se za stále pomoci strany podařilo překonat důsledky krizového období, likvidovat projevy revizionismu a konstituovat sociologii na marxisticko-leninském základě jako široce rozvětvený obor, který má i adekvátní institucionální základnu, reprezentovanou ústavami ČSAV, resortními výzkumnými ústavami, katedrami na univerzitách, komisí expertů i oborovou ko-

misí pro sociologii, odděleními ve VHJ i podnikovými sociology, řešícími každodenně praktické úkoly naší hospodářské praxe.

Knižní a zejména časopisecká produkce posledních deseti let, stejně jako podkladové práce připravené pro stranické orgány, reálně dokazují, že kult autority faktů, abstraktního empirismu a nadstranickosti byl překonán.

Pokud jde o dnešní rozmach sociologické práce v ČSSR, je tak mnohostranný, že je nereálné pokoušet se o výčet všech realizovaných výzkumů a jejich využití v praxi, o zhodnocení knižní produkce, nemluvě o časopisech, o vyjmenování a charakteristiku práce hlavních pracovišť apod. Pokusme se jen o pohled na několik vybraných oblastí.

Výzkum v oblasti vývoje sociální struktury společnosti, prováděný jak na stranických vědeckých pracovištích, tak i v ČSAV a SAV v sedmdesátých letech lze rozdělit na dvě navzájem organicky spojená období. V prvním z nich šlo především o překonání nemarxistických koncepcí sociálního rozvoje, o důsledně marxisticko-leninskou interpretaci specifik sociálního vývoje socialistické společnosti v jejím sociálně relevantním obsahu, tj. v oblasti vývoje sociálních tříd a skupin. Šlo o teoretické a metodologické zdůvodnění nezbytnosti využití marxistické teorie tříd pro analýzu vývoje sociálně třídní struktury naší společnosti s důrazem na pojetí vývoje socialistického sociálního systému i jako jednoty ekonomické a sociální reprodukce společnosti. Již v této převážně teoreticky a metodologicky orientované etapě byl vytvořen předpoklad pro překonání mechanických a zjednodušených představ o stírání sociálních a třídních rozdílů. Obsahem vývoje sociálně třídní struktury socialistické společnosti se stává dialektické pojetí sblížování tříd a sociálních skupin, zároveň je koncipován a ověřován adekvátní metodický aparát pro kvantifikované vyjádření této základní tendence sociálního vývoje socialismu.

V další etapě byly tyto metodologické i metodické postuláty verifikovány na datech z rozsáhlých empirických výzkumů (výzkum sociálně třídní struktury v roce 1978, výzkum sblížování dělnické třídy a inteligence v roce 1979). Z těchto dat byly odvozovány další problémy a impulsy jak pro rozvoj sociologické teorie socialistické společnosti, tak pro rozvoj metod a technik sociologického výzkumu sociálně třídní struktury socialismu.

Je nepochybnou zásluhou československé sociologie, že výsledků úsilí o teoretické a empirické vyjádření problematiky vývoje sociálně třídní struktury socialistické společnosti mohlo být využito pro přípravu důležitých dokumentů strany majících programový charakter pro další období socialistického rozvoje naší společnosti. Základní výzkum v této oblasti tak představuje nejen pozitivní překonání revizionistických deformací sociologické interpretace socialismu, ale i významný vklad k rozvoji výzkumu vývoje sociálně třídní struktury ve všech socialistických zemích.

Výzkumy vývoje sociálně třídní struktury přinesly zároveň přesvědčivé důkazy o *růstu vedoucí úlohy dělnické třídy* v současné etapě vývoje socialistické společnosti. Dělnická třída se stává stále výrazněji zdrojem sociální reprodukce socialismu, roste její úloha při formování politického profilu socialistické společnosti, zvláště pak jako jádra komunistické strany, i při celkovém růstu účasti pracujících na řízení a prohlubování socialistické demokracie. Posilování vedoucí úlohy dělnické třídy tvoří pak objektivně i subjektivně „těžiště“ procesu sblížování tříd a sociálních skupin socialistické společnosti. V podmínkách ČSSR je nutno zvláště zdůraznit empiricky ověřené sblížování sociálně třídní struktury ČSR a SSR, v němž právě dynamika vývoje dělnické třídy SSR tvoří jeden z výrazných rysů současného i perspektivního rozvoje.

V úzké mezinárodní spolupráci rozvíjeli českoslovenští sociologové v sedmdesátých letech *teorii i praktické aplikace sociálního plánování*.

Jak je známo, XXIII. sjezd KSSS vyslechl informaci delegace leningradských komunistů o prvním sociálním plánu ve Sdružení Svetlana a vyslovil plnou podporu tomuto experimentu. Na VII. světovém sociologickém kongresu v roce 1970 ve Varně informovali sovětské sociologové světovou veřejnost o teorii a praxi sociálního plánování. V socialistických zemích se potom rychle rozvíjely práce v této oblasti.

Patří k našemu přínosu, že v ČSSR byla realizována sociální analýza podniku již ve stejném roce jako ve Svetlaně v SSSR (1965 — Tesla Pardubice). Po roce 1970 se rozšířily sociálně analytické práce především ve stavebnictví, těžkém strojírenství a uhelném průmyslu (Východoslovenské železářny, Třinec, Ostrava), v další etapě se přikročilo i k přípravě sociálních plánů některých měst (Tachov, Trutnov, Trnava). Zatím největší zkušenosti v regionálním sociálním plánování existují na Slovensku (Bratislava).

Velikým pokrokem byla centrální metodika zpracovaná Československým ústavem práce a sociálních věcí a organizační i metodické vedení zabezpečované federálním ministerstvem práce a sociálních věcí spolu s ÚRO. Odbory měly v ČSSR od počátku velmi aktivní vztah k sociálnímu plánování, zejména k realizaci komplexních programů péče o pracující, které byly pětileté a v letech 1975—1980 byly vypracovány a realizovány ve všech organizacích v ČSSR.

V sedmdesátých letech se rozvíjela již i významná mezinárodní spolupráce, organizovaná především v rámci mnohostranné spolupráce akademií věd socialistických zemí Ústavem pro filozofii a sociologii ČSAV.

Nutno však otevřeně konstatovat, že velmi bohatý materiál nesčetných průzkumů (jen v oblasti stavebnictví dosahuje jejich počet několika set) přináší jen omezené výsledky v operativě, kromě jiného proto, že chybí jejich zásadnější teoretičtější vyhodnocení. Zde se přímo nabízí možnost využít jich metodami sekundárních analýz.

Mnoho práce čeká na poli metodologie sociálních prognóz. Je jistě potěšitelné, že v minulých letech byl za spolupráce sociologů a ekonomů v ČSAV proveden první pokus o vypracování komplexní prognózy sociálně ekonomického vývoje ČSSR do roku 2000 pod názvem *Československo 2000. Prognóza vývoje socialistické společnosti, zejména socialistického způsobu života do r. 2000*. Práce jistě mohla jen otevřít řadu perspektivních problémů sociálního rozvoje naší země. Avšak velký zájem, který vyvolala v orgánech řídicí sféry, ukazuje její nespornou společenskou užitečnost. Celý státní plán na 7. pětiletku je vybudován na předpokladu, že v příštích letech budeme věnovat podstatně větší pozornost prognostické dimenzi všech společenských věd. V první řadě to ovšem platí o sociologii.

I v oblasti *výzkumu životního způsobu* bylo v ČSSR dosaženo řady cenných výsledků, zejména ve spolupráci VÚŽÚ a VÚPS v Bratislavě a ÚFS ČSAV a ÚML ÚV KSČ. I když zde převažují zejména práce teoreticko-metodologického charakteru, které vytvářejí nezbytný základ dalšího rozvoje konkrétního sociologického zkoumání této společensky i vědecky závažné tematiky, lze říci, že byly vytvořeny poznatkové předpoklady marxisticko-leninského chápání životního způsobu, jeho podmíněnosti celkovým společenským pohybem, jakož i vymezeny významné úkoly socialistického životního způsobu v řešení nejaktuálnějších otázek výstavby rozvinutého socialismu.

V rozborech procesů utváření životního způsobu zcela logicky klademe na přední místo zkoumání změn v obsahu a charakteru práce, zejména v souvislosti s vědeckotechnickým rozvojem a prohlubováním socialistických výrobních vztahů.

V budoucnu je nutné toto zkoumání dále prohlubovat a rozšiřovat v souladu s potřebami ekonomického a sociálního řízení.

V posledních letech dochází v ČSSR k soustavnému rozvoji *teorie a metodologie výzkumu veřejného mínění*. U obou ústavů pro výzkum veřejného mínění — v Praze i v Bratislavě — dnes existují dobře pracující, systematicky vedené a připravované tazatelské sítě, umožňující provádět reprezentativní sociologická šetření.

Intenzivní orientace na výzkum veřejného mínění je součástí procesu, v němž naplňujeme požadavek XVI. sjezdu strany — zvyšovat úroveň řízení, zdokonalovat poznávací procesy a problémy řešit s větší předvídatostí a cílevědomostí.

V mnoha otázkách se hranice veřejného mínění kryjí s hranicemi zájmů tříd a sociálních skupin. Proto některé teoretické práce oprávněně charakterizují veřejné mínění jako mimořádně složitý, organický soubor sociálních, ideologických, logických, psychologických a jiných prvků, jejichž základem je bezprostřední zkušenost lidí a živelný odraz této zkušenosti v hlavách lidí. Mezi pozitivní vědeckovýzkumné práce v této oblasti patří především skutečnost jejího těsného sepětí s potřebami politicko-výchovné a ideologické práce strany.

Marxisté studují veřejné mínění jako významný zdroj poznání, jako zájmově podložený vztah, který v sobě nese silný hodnotící aspekt. Proto poznání realizované ve výzkumech veřejného mínění mají pro nás význam nejen v rovině bezprostředních potřeb společenské praxe, ale i v takové rovině poznání, jakou představuje teoretické zobecnění, teoretická abstrakce. Výzkum veřejného mínění v budoucnu může poskytnout důležité poznatky k vědecké analýze vývojových vztahů, zejména ve struktuře společenského vědomí, přispět k rozpracování teoretických otázek propagandy a agitace a v opakovaných šetřeních některých určujících témat postihnout tendence a zákonitosti toho kterého jevu.

Výzkumná orientace naší sociologie se přirozeně soustředila i na celou řadu dalších společensky i vědecky závažných témat, jako je například mládež, různé věkové a biosociální skupiny, populace, účast pracujících na řízení výrobních a společenských procesů apod. Jsou tím plněny směrnice, které pro společenské vědy stanovila vrcholná jednání a dokumenty naší strany. Lze celkově konstatovat, že v průběhu sedmdesátých let byl vytvořen rozsáhlý poznatkový a metodologický fond, který vytváří prostor pro další rozvoj marxisticko-leninské sociologie v ČSSR v nadcházejícím období.

Jak se vyvíjela mezinárodní spolupráce československých sociologů v uplynulém desetiletí

Jestliže počátkem tohoto období existovaly těsné styky s vědeckými institucemi v SSSR, došlo v průběhu let k vytvoření solidní báze pro širokou mezinárodní spolupráci v rámci tzv. problémových komisí mnohostranné spolupráce akademií věd socialistických zemí, jež sdružují akademické, stranické a další vědecké instituce BLR, ČSSR, MLR, NDR, PLR, RSR a SSSR. V první polovině sedmdesátých let tak vznikla problémová komise *Evoluce sociální struktury socialistické společnosti; sociální plánování a prognózování* a problémová komise *Dělnická třída ve světovém revolučním procesu*. Právě v těchto dvou problémových komisích se především soustředila vědecká činnost našich základních sociologických institucí. Během 6. pětiletky byly v rámci jejich činnosti realizovány mimo jiné tři mezinárodní výzkumy, které mají závažný význam pro analýzu klíčových otázek sociální struktury socialistické společnosti, jejího ovlivnění vzděláním, poznání důležitých oblastí života současné mladé generace a dalších. Českoslovenští sociologové se rovněž aktivně

podíleli na činnosti problémové komise zabývající se otázkami ideologické boje v soudobém světě, zejména aktivní prací na kritice soudobých buržoazních teorií v oblasti sociologie.

Kromě mnohostranné spolupráce existuje a rozvíjí se dvoustranná spolupráce jednotlivých československých pracovišť s partnerskými institucemi v socialistických zemích. Významné místo přitom zaujímá kooperace s NDR, BLR a zejména se SSSR.

Účast československých sociologů na *světových sociologických kongresech* představuje významnou formu mezinárodní spolupráce.

Nejpočetnější delegace reprezentovala naši sociologii na *VII. světovém sociologickém kongresu ve Varně* v Bulharsku (více než 100 delegátů). Zde bylo možno vystoupit v řadě sekcí a dobře reprezentovat jak teoretickou práci, tak výsledky praktických výzkumů.

Kongres umožnil seznámit se s prudkým rozvojem sociologie v SSSR a Bulharsku a navázat konkrétní spolupráci v rozvoji metodologie a aplikace sociologických výzkumů v sociálním plánování.

I když československá delegace na *VIII. světovém sociologickém kongresu v Torontu* v Kanadě byla pochopitelně velmi málo početná (12 delegátů), v úzké spolupráci s delegáty ostatních socialistických zemí vykonala mnoho pro dobrou reprezentaci naší sociologie. Ne náhodou právě v sedmdesátých letech *byl poprvé v historii světových sociologických kongresů svěřen představiteli československé sociologie hlavní referát na plenárním zasedání*. Při jeho přípravě bylo možno využít výsledků široce založeného výzkumu sociálních aspektů vědeckotechnické revoluce, který si získal v zahraničí nesporný respekt. I ostatní referáty, které připravili další členové delegace, byly se zájmem rozebrány. Zájem o československou sociologii, například u delegátů z Jižní Ameriky, vyústil až v návrh konat některý z příštích kongresů v Praze.

IX. Sociologický kongres v Uppsale ve Švédsku, kam byla z ČSSR vyslána delegace 30 sociologů, umožnil posoudit celkový trend vývoje buržoazní sociologie za rozvíjející se vědeckotechnické revoluce (např. využití počítačů v sociologických výzkumech, sílení matematizace v metodologii apod.), dále prokázal stále aktivnější roli sociologů z rozvojových zemí i obecnou snahu maximálně zapojit sociologické výzkumy do řízení sociálních procesů – v každém společenském řádu ovšem z jiných důvodů. Západní delegáti někdy výslovně oceňovali možnost široké aplikace sociologických výzkumů, jakou dává celospolečenské řízení v socialistických zemích.

V současné době probíhá příprava na *X. světový sociologický kongres v Mexiku*.

Vedle obecně uznávaných pozitivních výsledků existují dosud nevyřešené otázky a rezervy. Zkušenost ukazuje, že neefektivnější formou mezinárodní spolupráce je týmová práce kolektivu mezinárodních odborníků na jednom tématu s cílem vytvořit společnou mezinárodní publikaci. V tomto směru existují ještě někdy nedorozumění otázky manipulace s daty, forem tvorby a prezentace společných výsledků. Bude třeba zdokonalovat metodiku společných výzkumů tak, aby bylo možné získat vždy komparabilní výsledky.

Jak vyplývá ze závěrů XVI. sjezdu KSČ, v osmdesátých letech je třeba věnovat pozornost rozvoji sociologie ve třech hlavních rovinách:

1. ideologické,
2. teoreticko-metodologické,
3. aplikační.

1. K *ideologickým aspektům* rozvoje naší sociologie v budoucích letech patří požadavek stranickosti ve veškeré práci. Vycházíme z myšlenky formu-

lované na XVI. sjezdu s. Husákem, v níž postuloval rozvíjení tvůrčích diskusí a upozornil, že se neobejdeme bez smělého hledání a zásadového stranického přístupu. Jestliže i dnes se na mezinárodních setkáních sociologů někteří autoři pokoušejí renovovat stará proroctví o konci ideologické éry, mýty o institucionální nezávislosti sociologa, který prý může své demokratické, svobodné poznání realizovat například jen na půdě tzv. nezávislých odborů, musí marxističtí sociologové znovu a znovu dokazovat, že sociologie nikdy nebyla, není a ani v budoucnu nemůže být ideově neutrální.

Hlas, stanovisko a výsledky práce sociologa, mají-li vstoupit do společných zápasů doby, musí být spojeny s cílevědomou lidskou aktivitou. Proto českoslovenští sociologové budou řešit otázky ideově politické orientace ve spojení se svým vztahem ke straně, k osudům své země, k zápasům dělnické třídy a pracujícího lidu.

Ani ještě v rozvoji tvůrčích diskusí nelze nevidět, že existují také antagonistické myšlenky a přístupy. Jejich autoři a nositelé na Západě prokazují zejména v souvislosti s posledními událostmi v PLR vzrůstající aktivitu a vynalézavost. Boj s buržoazní ideologií je nejen nesmiřitelný, ale stává se i stále složitějším a rafinovanějším. Považujeme odhalování nesprávných a nám třídně nepřátelských teorií za neoddelitelnou součást úsilí o pozitivní rozvoj sociologického poznání, o nové objevy, myšlenky a poznatky. Straníme pravdě a tím i dělnické třídě a socialismu.

V. I. Lenin připomínal, že bez filozofických základů nelze pravdivě vyložit svět lidí a přírody, nelze obstát v boji proti náporu buržoazních idejí a proti ožívování buržoazního světového názoru. Obstát znamená „...být moderním materialistou, uvědomělým stoupencem onoho materialismu, jehož představitelem je Marx, to jest být dialektickým materialistou“.

2. Pokud jde o *teoreticko-metodologické aspekty*, je třeba vyjít z kritických poznámek, které na XVI. sjezdu KSČ — jakož i na XXVI. sjezdu KSSS — byly adresovány nazíravosti a neplodnosti teoretické práce, povrchnosti plochého empirismu, plytkosti praktikismu. Potřebujeme i v sociologii výrazný pokrok právě v rozvoji teoretické práce, v rozvoji metodologie.

Naše vědecká výzkumná činnost se však teprve přibližuje k širšímu provádění takových výzkumů, které umožňují odhalit vývojové zákony příslušného sociálního celku nebo oblasti a využít je v řídicí práci. *Ve výzkumech obecně stále převažuje deskriptivně normativní orientace*, která komplikuje vstup tohoto typu poznatků do praxe. Cíl sociologického výzkumu by měl být stanoven tak, že má být odhalena a vysvětlena podstata procesu, jenž je zkoumán. Takový cíl je splnitelný jen za předpokladu věcné aplikace metodologických principů materialistické dialektiky, existence relativně konzistentní teorie zkoumaného problému, která je vypracována na těchto principech, a tedy logicky koresponduje s obecnou marxistickou teorií společenského vývoje.

Důležitým úkolem marxisticko-leninské sociologie v osmdesátých letech je proto rozpracování teoretického bohatství marxismu-leninismu a jeho využití při osvětlování řady naléhavých aktuálních otázek výstavby rozvinutého socialismu v ČSSR — s tím, že tento postup si vyžádá též další rozvinutí teorie a metodologie sociologického výzkumu v jednotlivých oblastech a zároveň k němu nutně povede.

Rozhodující otázkou úspěchu v těchto podmínkách bude, aby se *sociologické výzkumy nespokojovaly ani sestavením empirických údajů* (jež jsou nezbytně nutné), *ani všeobecnými teoretickými schématy* (jímž se rovněž nelze vyhnout), nýbrž aby se *soustředily na hluboké objasnění složitých problémů, jež nás znepokojují a mají klíčový význam pro další řízení socialistické výstavby.*

Jmenujme zde například otázky uplatňování socialistického principu odměňování podle práce, či naopak problémy „přerozdělování“, vývoj zájmových struktur (otázka jednoty a rozpornosti zájmů lidí), problémy spojené s prosazováním celospolečenského zájmu atd. Je jasné, že bez řešení těchto otázek nedosáhneme potřebného objasnění základních problémů současné etapy, nepochopíme složitosti vývoje sociální struktury naší země, nezvládneme ani otázky formování socialistického způsobu života atd.

Není možné očekávat, že se nám podaří rozvinout marxisticko-leninskou sociologickou teorii, aniž bychom řešili tyto palčivé aktuální otázky, stejně tak jako nepředpokládáme, že by se řešení těchto otázek obešlo bez tvůrčího rozvoje sociologické teorie a metodologie. Jde tu o dvě stránky téhož postupu, který musí tvořit osu našeho úsilí v osmdesátých letech.

Zvláště je třeba při této příležitosti upozornit na problémy, spojené s odhalováním podstaty řady sociálních jevů. Musíme si uvědomit, že naše empirické výzkumy zachycují bezprostředně pouze jevový povrch sociálních procesů. Závažným úkolem sociologického zkoumání je vytvořit z komplexu těchto dat celkový obraz daného jevu či procesu. Tím však úloha nekončí, spíše teprve začíná: máme totiž před sebou v této podobě teprve vnější, věcnou formu daného jevu či procesu. Ta je však ve své podstatě zprostředkována, ovlivněna systémem společenských vztahů (jejich kvalitou, úrovní atd.). Mnohým jevům současnou sociálního života porozumíme teprve tehdy, když *vezmeme v úvahu reálnou úroveň vývoje socialistických vztahů mezi lidmi, jež se projevuje ve struktuře jejich zájmů a jednání a zároveň i v potřebě dalšího prohlubování socialistických výrobních a společenských vztahů*. Tuto hlubší rovinu však zatím sociologické výzkumy většinou ponechávají stranou.

3. Pokud jde o *aplikaci sociologie*, je třeba připomenout, že na XVI. sjezdu KSČ byl kromě požadavku řešení nejaktuálnějších otázek výstavby socialismu v ČSSR výrazný i požadavek orientace na prognózování, programování a plánování sociálního rozvoje.

Mezi nejaktuálnější úkoly, při jejichž řešení může sociologie bezprostředně prokázat schopnost přispívat k poznání působení zákonitostí společenského rozvoje, *patří v současné době procesy intenzifikace a zefektivňování národního hospodářství*. Tyto procesy se vyznačují mimo jiné tím, že jsou *výrazně determinovány právě sociálními faktory*.

Sociologie jako jeden z nástrojů poznávání sociální reality umožňuje prohlubovat znalost sociálních procesů, které mají být řízeny. Umožňuje včas rozeznávat vznikající trendy, nové sociální jevy a včas zjišťovat bariéry žádoucího pohybu k vytyčeným cílům. Navíc dává možnost zpětnovazební informace o kvalitě rozhodovacího procesu, například metodami průzkumu veřejného mínění, dává tedy možnost optimalizovat řízení sociálních procesů. A to je dnes v praxi jeden z úkolů nejnaléhavějších.

* * *

Úkoly, které před námi stojí, jsou úměrné velikosti doby, kterou žijeme. Jsme si vědomi toho, že sociologie je jen jednou z celé řady společenských věd, a vidíme tedy možnosti svého přispění k jejich řešení s odpovídající skromností. Současně však dosavadní zkušenosti ukazují, že se naše síly tím více násobí, čím lépe dokážeme promyšlet i spojit svoje každodenní úsilí s prací vedoucí síly naší společnosti — prací strany, čím více se nám daří integrovat síly a rozvíjet společnou práci s našimi soudruhy — sociology z ostatních socialistických zemí. Věříme, že náš sjezd bude znamenat v tomto směru významný pokrok.